

Ա. Զ. Գ.

Քանի որ Հայ Պատմագրաց և ընտիր մատենագրաց խնամեալ լիակատար մի ժողովածոյն պատրաստելու գեղեցիկ խորհուրդը կայ, անօգուտ չէ անշուշտ որ ամէն բանասէր, որչափ ալ դուզնաքեայ լինի իւր վաստակը, փութայ չափաւ հրապարակ հանել զայն, որպէս զի ապա, օրինակաց բաղդատութեան պահուն, ուշադրութեան առնուին իւր հայեացքները, եթէ տեղի կայ, և ըստ այնմ վերջնականապէս հաստատուին ընթերցուածները:

Սոյն այս մտածութեամբ է որ կը համարձակինք, մեր աչքին հանդիպած մի քան հետեւեալ կէտերը, Հրատարակիչ Պատուարժան Յանձնախմբին ուշադրութեանը յանձնել:

1 Մարտ 1903

Թէհրան.

Ա.

Ե Ղ Ի Շ Է

Եղնկայ և Ս. Գրոց ողորկ՝ յստակ և կանոնաւոր շարադրութիւնը մեզ համեմատութեան չափ առնելով, կը տեսնենք որ Եղիշէի ինչ ինչ հատուածները բոլորովին խորթ և և անհարթ են և նոյն իսկ անհամեմատ: Հեղինակին սովորական ոճին և գրչութեան եղանակին կը հակառակեն: Տեղի կայ ուրեմն մտածելու թէ անհմուտ կամ անուշադիր ընդօրինակողոց կողմանէ աղաւաղութիւնք մտած են: Քննենք նախ այս կարգի խանդարումները որք զուտ շարագրական են և ապա նկատի առնենք մի քանի պարսկական բառերուն աղաւաղեալ հայ ձևերը, որոց ծագումը և իսկական նշանակութիւնը ճշգուտ չլինելուն՝ տպագրութեանց մէջ նոյն

աղաւաղութեամբ շարունակաբար մշտնջենաւորած եկած են մինչև ջայսօր:

I.

«Ոչ յանձին կարօտութիւն երկրաւոր առատ դիտութեան լրման, այլ այցելութիւն երկնաւոր անտեսութեանն՝ որ մատակարարէ, և չնայ:

Իբաւ է, իմաստը կը հասկցուի և ձիշդ ալ թարգմանած է Պ. Հ. Ղուկասեանցը

«Ոչ թէ քո երկրաւոր առատ դիտութեանդ կարօտը լրացնելու համար, այլ որպէս զի երևի երկնաւոր անտեսութեան տնօրինութիւնը որ, ևն»:

Սակայն անաշխատ և առաջին հայեցողութեամբ չէ այս իմացումը և ոչ ալ խօսքին քերականական շարքէն առաջնորդուելով՝ որ բոլորովին խորթ և անսովոր է, այլ դրեթէ գուշակաբար և հեղինակին դիտման հետեւողութեամբ: Մեծ բարեբախտութիւն պիտի լինի եթէ նոր և ուղղաշօյն ընթերցուած մը ձեռք բերուի ընտրելագոյն օրինակէ մը:

II.

«Այլ դժու, ո՞վ մեծ ի գիտութեանն Աստուծոյ. առ ի՞նչ արդեւք հրամայեցես, քան եթէ հրամայեցի լաւագունացն:»

Այս հատուածին վերջին անգամը բոլորովին մութ և անյարիր է և յունաբանութեամբ ալ անմեկնելի:

Պ. Ղուկասեանցը կը թարգմանէ.

«Բայց դժու . . . ինչ պտտուէր է արդեօք, որ տալիս ես ինձ կատարելու, անշուշտ լաւագոյն պատուէր»:

Յայտնի է որ բունաբարեալ յօժարութեամբ է այս թարգմանութիւնը քան քերականական վերլուծութեամբ:

III.

«Զուգութիւն է մայր բարեաց, անզուգութիւն ծնող չարեաց»:

Այս կոչումը, որ եղիշէն կընէ, ոչ նախընթաց խօսքերուն հետ կը կապուի և ոչ հետևորդաց. այլ բոլորովին մի տարանջատ՝ ուրոյն և անկախ գաղափար է որ մէջ կիյնայ: Թէ Գաւթ երէց Մամիկոն մը եղիշէն Վարդանանց պատերազմի պատմութիւնն ուզած լինի, և այս՝ երկնաւոր սիրոյ նշանակ ըմբռնուի քրիստոնեայ երկիւղած Մատենադրէն, այս՝ լաւ. այլ զուգութիւն անզուգութիւնը, այսինքն՝ միտքանուութիւնը անմիաբանութիւնը ինչ դործ ունին այստեղ, և որ գաղափարի հետ պէտք է ասոնք կապել: Երևի կամ տեղը փոխած է այս պարբերութիւնը և կամ գաղափարներն իրար կցելու համար շղթայէն մի քանի օղակ ինկած են:

IV.

«Եթէ կարի որ առաւելեալ իցէ աշխարհական մեծութեամբ, և մոօքն աղքատագոյն, այնպիսին ողորմելի է քան դբագումն. որպէս և տեսանեմք իսկ, ոչ միայն ի չափաւոր մարդիկ, այլ և որ մեծն է քան զամենայն: Թագաւոր՝ եթէ ոչ ունի զիմաստութիւն աթոռակից իւր, ոչ կարէ ի վիճակին իւրում վայելուչ գոյ»:

Աշխարհաբար թարգմանութեանը մէջ կը կարդանք.

«Եթէ որ մէկը չափազանց ճոխացած լինի աշխարհական մեծութեամբ, բայց մոքոյն աղքատ լինի, այնպիսին շատ շատերից ողորմելի է, այսպէս մենք տեսնում էլ ենք՝ ոչ միայն հասարակ մարդկանց մէջ, այլ և նորա մէջ, որ ամենքից մեծն է: Մի թագաւոր եթէ իւր աթոռի հետ իմաստութիւն էլ չունի, չէ կարող իւր վիճակին յարմար լինել»:

Պոլսոյ տիպն* ալ, կը տեսնենք որ, ճիշդ այս ըմբռնման կը հակի և աւելի բացորոշ ուղղագրութեան մը հարկը զգա-

* Ճաննի Արամեան—Բ. տպագր., 1871:

լով կը գնէ.

« այլ և յոր մեծն է քան զամենայն: Քաղա-
ւոր : Ձենք կարծեր թէ այս սրբադրութիւնը մի այլ
քնտրելագոյն օրինակի հետեոյութեամբ կատարուած լինի և
կամ թէ Անձեացեաց ըսուած օրինակը, որուն հետեւած է
յիշեալ տիպը, ճիշդ սոյն ուղղադրութիւնն ունենայ: Մեզ
պարզապէս ձեռնհրեցութիւն մը կը թուի այս սրբադրու-
թիւնը: Իմաստը, ինչպէս ըսինք, իրենց ըմբռնման և հաս-
կացողութեան պատշաճեցնելու նպատակաւ:

Ինչ որ ալ լինի, թէ և չենք կրնար տիրապէս ըսել եթէ
սխալ է այս ըմբռնումը, սակայն այնքան ալ ապահով և ան-
բասիր չերեիր մեզ:

Մենք կը կարծենք թէ այս տեղ կետադրութեան սխալ
կայ. այն վերջակէտը որ «թաղաւոր» բառը կը գատէ նախըն-
թաց շաշէն, բոլորովին ումպէտ և անտեղի է: Պէտք է
բառնալ այս հանգստեան կէտը և կցել «թաղաւոր»ը նախ-
կին իմաստին հետ, պարզ միջանկեալ համարելով «և որ մեծն
է քան զամենայն»ը, միջանկեալ սաստկացուցիչ որ աւելի
ծանր և անակնկալ իմաստի մը կը պատրաստէ սովորաբար և
որ այնքան շատ գործածուած է Եղիշէէն որ կրնայ ըսուել
թէ սա մի յոյժ նախասիրած ոճն և դարձուածն է նորա:

Այսպէս, զոր օրինակ.

« մոլորեալ էք ի ճշմարիտ օրինացս մերոց, և զաս-
տուածս անարգէք . . . Եւ որ մեծ քան զամենայն՝ զի հա-
նապաղ ի կանայս ոչ մերձենայք. »:

«Եւ որ մեծն քան զամենայն ասացից, ոչ միայն մար-
դիկ յերկրի՝ այլ և հրեշտակք յերկինս զերեսս դարձուցին
ի մէջ . . . »:

«Նաեւ որ մեծն քան զամենայն, որ ի բռնութենէ, որ
սկամայ կալեալ էր զմոգութիւնն, հրովարտակս առաքէր յար-
քունուստ՝ անդրէն ունել զքրիստոնէութիւնն. »:

Եւ այլ շատ տեղեր: Մինչդեռ ակնարկեալ համարին
արդի շարքը և կետադրութիւնը ոչ ուրեք կը տեսնուի
նոյն մատենադրութեան մէջ: Պատճառ մը չունինք ուրեմն
հեղինակին այս սովորական ոճէն հեռանալ և քմածին կար-

գաղթութիւններ ընելու: Բառնանք պարզապէս վերջակտը
և կապենք «Թագաւոր»-ը նախընթաց իմաստին հետ, և ա-
հա առէն ինչ իւր բնական ձեւին՝ ոճին և իմաստին կը դառ-
նայ:

Ահա այս բացատրութեամբ կառաջարկենք ուրեմն կար-
գալ այդ համար.

«Եթէ ոք կարի առաւելիալ իցէ, աշխարհական մեծու-
թեամբ և մտքն աղքատագոյն, այնպիսին ողորմելի է քան
ղբազու մ. որպէս և տեսանեմք իսկ՝ ոչ միայն ի չափաւոր
մարդիկ, այլ և, որ մեծն է քան զամենայն, թագաւոր եթէ
ոչ ունի զիմաստութիւն աթոռակից իւր, ոչ կարէ ի վիճակին
իւրում վայելուչ գոլ»: Որ կը թարգմանուի աղատօրէն.

«Եթէ մէկը աշխարհական մեծութեան ծայրը հասած
լինի, այլ սակայն մտքով խեղճ և աղքատ, այնպիսին շատ
շատերէն աւելի ողորմելի է. ինչպէս որ (ստոր հաստատու-
թիւնը) կը տեսնենք ոչ միայն հասարակ մարդոց վրայ, այլ
որ աւելի ուշագրաւ է, թագաւորն իսկ եթէ իմաստութիւնը
իրեն աթոռակից չունի, չկրնար իւր գիրքին վայելուչ բար-
ձրութիւնը պահել»:

Ասով այլ ևս տեղի և հարկ ալ չմնար «ոչ միայն հա-
սարակ մարդկանց մէջ, այլ և նորա մէջ» ի պէս անհեթեթ
և խորթ բացատրութեանց:

V.

«Միհրներսէհ վզուրկ, հրամանատար Երան և Աներան»
Հայոց մեծաց ողջոյն շատ:

Այսպէս կը գնէ Պոլսոյ տիպը դոր վերև յիշեցինք և որ
սովորաբար ուղղագոյնն է. այլ սակայն ստորակետի շփոթու-
թիւն մը կայ այս տեղ, Պէտք էր «վզուրկ»-ին առջևի ստո-
քը «Միհրներսէհ»-ին առջևը դնել, որպէս զի վերագիրը
«հրամանատար»-ին վրայ իյնայ և ոչ Միհրներսէհին. քանզի
սա երբէք մեծ մակդիրով պատուուած չէ: Վզուրկ (մեծ)
հրամանատար էր, այո՛, այլ ոչ երբէք մեծն Միհրներսէհ:

Բսենք նաև այս առթիւ որ օրինակաց մէջ «վզուրկ»-ին տեղ «վզրուկ» կը տեսնուի որ յայտնի լիալ է, քանզի պարսկերէն լեզուի մէջ զոյու-թիւն չունի այս վերջինը, այլ միշտ كز کومر տեսնուած է:

Նոյնպէս անիրաւ կամ աներանց ալ «տաներան» կը տուների մի քանի տիպերուն մէջ որ անտեղի է, քանզի բուն բառը պարսկերէնի մէջ ալ ايران և ايران է և կը պատասխանէ մեր «Արեաց և Անարեաց» ձեռն: Կ'ըսուի զօր. ايران زمين որով կը հասկցուի Արեաց աշխարհ: ایر Պահաւ լեզուի մէջ բարի, յարգի, պատուական կը նշանակէ, իսկ ա կամ ւն ժխտականով՝ նորա հակառակը: Հին Պարսիկները իրենք զիրենք ايران յորջորջելով, ուրիշ ազգաց վրայ գերակշռութիւն մը կը սեփականէին իրենց, մինչ օտարը, որ պարսկ չէր, անարգ, ստորին, ايران էր. ինչպէս և Յոյնք բարբարոս (բիրտ, անմշակ) կը ճանաչէին ամէն անոնք որ իրենցմէ չէին:

VI.

«Կարասի որ ժողովէ, տանի, յոյժ մեղք են, բայց զաղքատութիւն առաւել քան զյոյժ զովն»:

Թուար'ութեան մը մասն է այս համարը՝ ուր, վերի համարներուն ընդհանուր ոճին և կարգադրութեանը հետեւելով, պէտք էր որ խօսքը կազմող երկու նախադասութեանց երկրորդ առաջնոյն հակադրեալ լինէր իմաստով:

Դեռ, աւելի բացայայտութեան համար, վերի տուներն ալ ուր հեղինակն ինքնին որոշակի կը յայտնէ իւր միտքը և սկզբունքը.

«Մի հաւատալք, կըսէ Միհրնէրսեհը իւր հրովարտակին մէջ, առաջնորդացն ձերոյ՝ զոր Նաժրացիադ անուանէք, քանզի յոյժ են խաբեալք, զոր բանիւք ուսուցանեն՝ գործովք ոչ աւնուն յանձն: Միա ուտել, տանի, ոչ են մեղք. — և ի՛քեանք ուտել ոչ կամին: Կին առնել, տանի, արժան է. — բայց ինքեանք և հայել ի նա ոչ կամին: Կարասի որ

Ժողովէ, ասեն, մեզք են յոյժ. — բայց զաղքատութիւն առաւել քան զյոյժ գովեն:

Այս վերջին տան մէջ, ինչպէս կը տեսնուի, հակադրութիւն չկայ, երկրորդ իմաստն ալ առաջնոյն հաստատութիւնը՝ շարունակութիւնն է:

«Կարասի, այսինքն, ինչք ստացուածք ժողովել մեզք է, կըսեն. » այստեղ կապատուէր որ ետեկն յարէր. « և իրենք անյագարար հարստանալու ետեկ են: » Աւ որովհետեւ այս յայտնապէս անտեղի է, քանզի սորա հակառակին համար կը պարսառուին քրիստոնեայ առաջնորդք ի Միհրնէսէ, հարկ կը լինի ուրեմն փոխել խօսքին կերպարանքը և ըսել.

«Կարասի ժողովել մեզք չէ, կըսեն, բայց սակայն աղքատութիւնը աւելի կը պանծացնեն: »

Ուրեմն, այս տեսութեամբ, կամ այն « յոյժ մեզք են » և « մեզք չեն » կարգալու է պարզապէս, և յայնժամ իւր տեղը և նշանակութիւնը պահած կը լինի հակադրութեան յայտարար «բայց» շարկապը, և կամ բոլորովին վերցնելով այս վերջինը՝ զօդիչ « և » մը դնելու է տեղը, որով այս տունը վերի հակադրեալ շարքէն անջատած և յետագայ նոյնիմաստ տուններուն հետ կապած կը լինինք, ուր թուարկանութիւնը շարունակեալ ձև մը կառնէ. զօր.

«Կարասի որ ժողովէ, ասեն, մեզք են յոյժ, և զաղքատութիւն առաւել քան զյոյժ գովեն: Յարգեն զթշուառութիւն, և պաշտաւեն զյաջողութեամբ: Մաղր առնեն զանուն բախտի, և զփառաւորութիւն յոյժ այպանեն: Սիրեն զանշքութիւն հանգերձից, և յարգեն զանարգս քան զպատուականս: Գովեն զմահ, և պարսաւեն զկեան: Անարգեն զծնունդս մարդոց, և գովեն զանորդութիւն: »

Տեսնենք այս ենթադրութեանց որը պիտի հաստատենք ընտիր օրինակները:

VII.

«Արդ եթէ զմահ չար աստուածն արար, չինչ գոյացութիւն երևի մահու ի միջի, և ոչ ինչ: »

Այս տեղ քար գայթակղութեանը «գոյացութիւն» բառն է, որ չգիտցուեր թէ ինչ մտքով առնուելու է, որպէս զի յայտնի և որոշ իմաստ մը ելլէ: Եղիշէի մէջ մի քանի ուրիշ տեղեր ալ գործածուած է սոյն բառը և միշտ «գոյութիւն» և «լինելութիւն» նշանակութեամբ: Բայց այս տեղ այս առմամբ ալ իմաստը չշահուեր և միշտ մութ կը մնայ: Կը կարծենք եթէ «սրա տեղ մի ուրիշ նպատակալարմար բառ պիտի գտնուի անշուշտ ընտիր օրինակի մը մէջ: Շատ հաւանական է նաև որ վերջակէտէն ետքը եկող «Բայց զբարի Աստուծոյ զարարածսն խանդարեաց» խօսքը որ հակառակորդին բերանը կը զնեն տպագիրք և թարգմանիչք, նոյն իսկ շարունակութիւնը լինի վերի հատածին և ամենքը միասին մի համօրէն ամբողջութիւն կազմեն: Ընթերցողին զիւրութիւն ընծայելու համար, զնենք այս տեղ սոյն հասուածն ամբողջ, հեռեւելով վերոյ ակնարկեալ Պոլսոյ տպին (1871):

Արդ եթէ զմահ չար աստուածն արար, զինչ գոյացութիւն երևի մահու ի միջի: և ոչինչ:— Բայց զբարի Աստուծոյ զարարածսն խանդարեաց:— Եթէ այդ այդպէս է, նմա և բարի իսկ ասել ոչ մարմնի ալ կիսագործ ապականացու:

Պ. Հ. Ղուկասեանցը կը թարգմանէ.

«Արդ՝ եթէ մահը չար աստուածն է ստեղծել, մահուան գոյացութիւնն ինչով է երևում միջ տեղ. ոչնչով:— Բայց, ասում էք, բարի Աստուծոյ արարածներին խանդարեց:— Եթէ այդպէս է, և չնայ:»

(Ճարտնակելի)

Ծ. Թերևհեանց.

